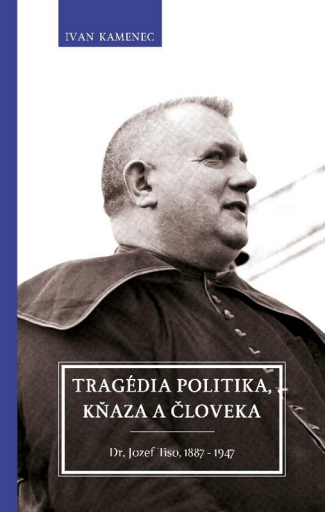

IVAN KAMENEC

TRAGÉDIA POLITIKA,
KŇAZA A ČLOVEKA

Dr. Jozef Tiso, 1887 - 1947

premedia

Ivan Kamenec

**Tragédia
politika, kňaza
a človeka**

(Dr. Jozef Tiso 1887 – 1947)

premedia

Ivan Kamenec: Tragédia politika, kňaza a človeka
Druhé, doplnené vydanie

Vydala Premedia Group s.r.o., Bratislava 2013
Grafická úprava textu Izabela Koska, obálka Igor Slovák

Text © Ivan Kamenec 1998, 2013
ISBN 978-80-89594-61-0

Úvod
strana 9

I. KAPITOLA
Obdobie pred vstupom do politického života
strana 21

II. KAPITOLA
V období prvej Československej republiky
strana 41

III. KAPITOLA
Na vrchole moci a zodpovednosti
strana 81

IV. KAPITOLA
Tragický epilóg
strana 169

Pokus o záver
strana 189

Rozprávanie o minulosti je takmer rovnako nespoľahlivé, ako rozprávanie o budúcnosti. Dátumy v záznamoch nesúhlasia, dokumenty si protirečia. Dejepisci sa nevedia dohodnúť o nikom a ničom.

Pierre La Mure

ÚVOD

Pri sledovaní osudov výrazných alebo inak pozoruhodných osobností verejného, v prvom rade politického života možno takmer vždy dôjsť k jednému zaujímavému záveru: Títo ľudia, bez ohľadu na svoje národné, ideologické, náboženské, regionálne, stavovské, či akékoľvek iné zaradenie, pútajú na seba pozornosť nielen počas svojho aktívneho pôsobenia, ale aj – a najmä! – po odchode zo spoločenského a nakoniec i fyzického života. Majú preto akési dva životopisy. Jeden skutočný, no nikdy nie celkom objasnený a do detailov známy. Druhý pomyselný, teda ten, ktorý vytvorili ich súčasníci, nasledovníci i odporcovia, prípadne politická moc, propaganda, publicistika a v neposlednom rade i historiografia. Pravdaže, otázkou vždy zostáva, do akej miery sa spomínané „dva životopisy“ navzájom podobajú, resp. čím a ako sa od seba odlišujú. Ich hrdinovia totiž vždy dodatočne vyvolávajú ostré spory a dohady o svojom politickom odkaze, o svojej ideovej orientácii, o svojich skutkoch, plánoch, skutočných úmysloch a zámeroch, o svojom ľudskom profile. Jednotlivé ideové smery, politické hnutia a strany si ich raz viac, inokedy menej prisvojujú, dodatočne ich vyhlasujú za svojich predchodcov, prívržencov či dokonca symbolických členov. Prirodzene, ide tu jednoznačne o účelovú interpretáciu, slúžiacu vlastným prézentistickým politickým cieľom a po-

trebám. Treba súčasne konštatovať, že v spomínaných snahách nejde vždy len o dodatočnú idealizáciu a prívlastňovanie si vybraných osobností, ale aj o deklaratívne dištancovanie sa od nich. V takom prípade sa v nich personifikuje ideový, spravidla už prekonaný či porazený politický protivník, z ktorého sa stáva symbol a jeho porážku treba ešte dodatočne zdôvodniť a zdôrazniť aj historickými (pseudohistorickými) argumentami, účelovou interpretáciou konkrétnych dejinných faktov.

V moderných slovenských dejinách 19. a 20. storočia nachádzame pre tento úkaz veľa charakteristických príkladov, ktoré – podľa potreby a okolností – viedli buď k pomníkovému vyzdvihnutiu, ku glorifikácii a nedotknuteľnej mytologizácii, alebo naopak k úplnému a aprioristicky odsudzujúcemu postoju, neraz i ku kriminalizácii príslušnej historickej osobnosti. Netreba vari ani dodávať, že oba spomínané prístupy sa vzdávajú tak po obsahovej, ako aj metodologickej stránke od triezveho historického prístupu a navyše sú aj škodlivé a kontraproduktívne. Vo verejnosti totiž vyvolávajú falošné predstavy a pocity „národnej hrdosti“, no aj stihomamu a xenofóbie. Zneumožňujú alebo prinajmenšom komplikujú kritickú sebareflexiu vlastných národných a štátnych dejín. Bolo by však naivné domnievať sa, že tento jav je prítomný len v slovenských dejinách, v slovenskej historiografii, publicistike a politike, len v historickom vedomí slovenskej spoločnosti. Možno ho zreteľne pozorovať aj v dejepiscťve a verejnom živote iných národov a štátov, pričom najexponovanejšie podoby má v prostredí početne menších národov a novoutvorených štátov a v spoločnosti, ktorá často prechádzala najrôznejšími, navzájom sa negujúcimi politickými, resp. štátoprávnymi zvratmi. Takými boli aj osudy Slovenska v búrlivom i tragickom 20. storočí.

Priam vzorovým školským príkladom pre politicky

účelové, prezentistické chápanie dejín a historických osobností je postava Jozefa Tisu, ktorý pôsobil v slovenskom verejnom živote iba niečo vyše štvrtstoročia. Už takmer sedemdesiat rokov sa však vedú vášnivé spory o výklad jeho politických a spoločenských aktivít, o jeho úmysloch, no aj o jeho ľudskom profile. Hodnotenia sa diametrálne rozchádzajú nielen v publicistike a v reflexii verejnej mienky, ale aj v samej historiografii. Pričom je treba poznamenať, že odborné dejepisectvo nehrá v daných sporoch prvoradú úlohu, hoci výsledky jeho výskumu sa dakedy veľmi selektívne využívajú a zneužívajú v zmysle účelových zámerov konkrétnych autorov.

Preto je Jozef Tiso na jednej strane vyhlasovaný za vojnového zločinca, celá jeho verejná činnosť je apriórne hodnotená negativisticky. Na druhej strane je považovaný za najvynikajúcejšieho politika moderných slovenských dejín, za hrdinu svojej doby, za martýra a svätca. Dokonca sa už niekoľko desaťročí objavujú pokusy dosiahnuť vo Vatikáne jeho beatifikáciu. Bipolárne hodnotenie Tisovej osobnosti však jej profil viac zahmlieva ako osvetľuje. Nevychádza totiž z poznania reálnych faktov a z ich triezveho, kritického hodnotenia, ale skôr z apriórnych ideologických, politických, náboženských a citových postojov príslušných autorov. Operuje sa v nich viac idealizovanými predstavami, vášnivými obhajobami, no aj prokurátorskými obvineniami a démonizujúcim prístupom. Často sa zdá, že celá problematika sa presúva z roviny historickej do oblasti právnej, no aj psychologickkej, filozofickej, etickej i náboženskej. Prirodzene, najväčšie spory sa vedú v otázkach posudzovania vrcholnej etapy Tisovej verejno-politickej činnosti v rokoch 1938-1939 a najmä v čase druhej svetovej vojny. Toto obdobie sa nakoniec stalo nielen hlavným kritériom hodnotenia, ale aj akýmsi symbolom Tisovej osobnosti, a to v nega-

tívnom i pozitívnom smere. Preto mu vo svojej štúdií venujem aj najviac pozornosti a priestoru.

Je príznačné, že ani jedna profilujúca osobnosť slovenského politického a spoločenského života (vari okrem Milana Rastislava Štefánika) nepritiahla na seba toľko pozornosti zo strany historikov, no najmä publicistov a verejnosti ako Tiso, o ktorom od začiatku štyridsiatych rokov vzniklo relatívne veľké množstvo historických alebo publicistických biografíí, zborníkov, štúdií a nespočetný rad článkov najrôznejšej kvality a zamerania.¹ Ich autormi sú v prvom rade exiloví slovenskí historici, publicisti a bývalí politici ľudáckej orientácie, no aj „neutrálni“ zahraniční autori. Od začiatku deväťdesiatych rokov, po viac ako štyridsaťročnom tabuizovaní témy, sa „tisoovská“ problematika v hojnejšej miere objavuje aj v domácej odbornej historickej a publicistickej produkcii,² kde sa jej však často a veľmi razantne zmocňujú početní laici, neraz doslovné šarlatáni, ktorí k poznaniu problematiky skutočne nič neprinášajú, no o to vehementnejšie útočia na odborné dejepisectvo, spochybňujú jeho kompetentnosť a dôveryhodnosť. V slovenskej spoločnosti sa snažia vyvolávať raz naivné, inokedy falošné čierno-biele predstavy nielen o postave Jozefa Tisu, ale aj o národných a štátnych dejinách vo všeobecnosti. Na úkor racionálneho poznávania uprednostňujú a exponujú ich emocionálne vnímanie. Vytvárajú nielen nové legendy okolo osoby svojho záujmu, ale autorov, ktorí majú kritický postoj k Tisovi, obviňujú z nepriateľských úmyslov voči slovenskému národu a slovenskej štátnosti. Pri hodnotení literatúry a prameňov k tisoovskej problematike treba asi za najprínosnejšie považovať tri zväzky dokumentov, ktoré v rokoch 2002 až 2010 vydal Historický ústav SAV.³

Veľká pozornosť, ktorá sa už niekoľko desaťročí venu-

je Tisovej postave, nevyviera ani tak z politickej či ľudskej výnimočnosti tejto osoby, ale je, podľa môjho názoru, spôsobená niektorými závažnými okolnosťami, ktoré sprevádzali najmä posledné dramatické desaťročie jej života. Jozef Tiso bol rímsko-katolícky kňaz, takmer sedem rokov vykonával najvyššie štátnické a politické funkcie na Slovensku, stal sa jeho „Vodcom“, po druhej svetovej vojne bol odsúdený k absolútnemu trestu a popravený. Práve tragické zakončenie jeho života vytvorilo a dodnes vytvára priam ideálne podmienky pre vznik najrôznejších legiend a antilegiend o Tisovej osobnosti, ktoré majú obyčajne podobu naivných, niekedy až primitívnych argumentov, útočiacich na city, osobné zážitky, politické či náboženské presvedčenie občanov. Racionálny prístup k tejto kontroverznej osobe slovenských dejín je v akejsi stálej defenzíve. Nesporne viac priestoru i väčší úspech má napĺňanie vopred určenej schémy, ktorá obyčajne dostáva buď podobu obžaloby, alebo obhajoby.

Po roku 1989 sa zdalo, a boli k tomu oprávnené predpoklady, že tradičné čierno-biele kliše nazerania na Tisovu osobu, a vlastne i na celé obdobie vojnovnej Slovenskej republiky, sa odbúra. Nádeje sa však splnili iba čiastočne. Na jednej strane sa síce hodnotenia Tisu od démonizovali, dekriminalizovali (pri zachovaní kritických výhrad), no na strane druhej sa prudko prehĺbila glorifikácia jeho osoby, neraz prerastajúca do hagiografických podôb. To vzápätí vyvoláva bumerangovú reakciu v inej časti publicistiky, ktorá sa čiastočne vracia k tradične jednostrannému, negatívnemu a neštruktúrovanému pohľadu. Celý tento začarovaný kruh vyvoláva často neplodné a najmä málo kvalifikované polemiky a z hľadiska poznania neprináša takmer nič. Od roku 1990 sa na Slovensku hojne publikujú o Tisovi práce, ktorým

chýba často čo len náznakov skepsy alebo kritického prístupu, nehovoriac už o znalosti základných historických faktov, ich spracovania a kritického interpretácie. Podľa môjho názoru túto lavínu iniciovala a aj spustila časť slovenských exilových historikov, resp. bývalých funkcionárov vojnového slovenského štátu, ktorí Slovenskú republiku z rokov 1939-1945 považujú za najsvetlejšiu etapu nielen svojho života, ale celých slovenských dejín a J. Tiso je pre nich symbolom i martýrom tohto obdobia. Na Slovensku vznikla a vyvíja činnosť Spoločnosť Jozefa Tisu, ktorej hlavným cieľom je súdna a politická rehabilitácia ich hrdinu. Na jeho počesť sa konajú slávnostné, resp. pietne zhromaždenia, odhalili sa viaceré pamätné tabule, pomenovali sa po ňom ulice.

Celá problematika sa tak stále viditeľnejšie presúva z roviny odbornohistorickej do roviny politickej, čo chciac-nechciac súvisí aj so štátoprávnymi zmenami, ktoré vyvrcholili 1. januára 1993 vznikom Slovenskej republiky. Glorifikátori a nekritickí obdivovatelia považujú totiž vojnový slovenský štát za priameho štátoprávneho a niekedy dokonca aj ideologického predchodcu terajšieho štátu. Politici a im slúžiaci publicisti dokážu históriu vykladať vždy na svoj obraz a podľa aktuálnych potrieb. Treba však povedať, že najvyšší ústavní predstavitelia terajšieho štátu sa už viackrát ostentatívne dištancovali od Slovenskej republiky z rokov 1939-1945 a prihlásili sa k ideovému odkazu protifašistického zápasu, ktorý likvidoval nielen totalitný režim, ale aj podobu vtedajšej slovenskej štátnosti. Otázkou však ostáva, či sú podobné stanoviská výsledkom poznania historických faktov, alebo účelovými politickými vyjadreniami, ktoré sa môžu veľmi pružne meniť a prispôbovať novej situácii. Na druhej strane však vidno, že aj v súčasnej oficiálnej slovenskej reprezentácii, v jej najvyšších výkonných i

zákonodarných orgánoch, ako aj na úrovni komunálnej politiky (nehovoriac už o periférii a suteréne slovenského politického spektra) sú prúdy, skupiny či jednotlivci, ktoré manifestujú svoj obdiv nielen k vojnovej Slovenskej republike, ale aj k jej režimu a najmä k jej najvyššiemu politickému reprezentantovi. Tieto, no aj iné politické kruhy často parazitujú na deformáciách a chybách slovenskej historiografie, ktorej výsledky plošne odmietajú. Inokedy sa zas uchýľujú k pochybnej argumentácii o „bielych miestach“ v moderných slovenských dejinách, o ich nedostatočnom poznaní a spracovaní. Vlastnú nevedomosť, neinformovanosť a nescítanosť totiž sebavedome považujú za kritérium všeobecného poznania slovenských národných a štátnych dejín.

Pri spomínaných historicko-politických sporoch sa pre ich aktérov osobnosť Jozefa Tisu stala kľúčovou, je symbolom i kritériom „slovenskosti“, či naopak anacionality, vzťahu k fašizmu a k antifašizmu, k demokracii a totalite, k pochopeniu či k nepochopeniu zmyslu moderných slovenských dejín. V tejto spleti politických a emocionálnych protirečení sa historik pohybuje dosť ťažko, neraz po veľmi tenkom ľade či šikmej ploche. Nesmie prepadnúť ilúzii, že jeho argumenty a hodnotenia, nech by boli podložené akýmkoľvek množstvom archívnych či iných dokumentov, presvedčia tých čitateľov alebo poslucháčov, ktorí majú už dopredu ustálený pozitívny, alebo negatívny pohľad na obraz Tisu a nie sú ochotní dať si svoje presvedčenie, svoju vieru spochybniť, ani premýšľať o nich. Napriek tomu však historiografia nemôže rezignovať, musí postupovať svojimi tradičnými racionálnymi metódami a myšlienkovito znepokojuvať ľudí. Prirodzene, v zápase s politickým, účelovým, neraz cynickým pragmatizmom, ani s precitlivým ponímaním vlastných národných a štátnych dejín sa

nikdy nedá celkom zvíťaziť. Napriek tomu, alebo práve preto treba tento zápas viesť tvrdohlavo ďalej.

O to sa chce pokúsiť aj predložená štúdia o živote, no najmä o politickej a verejnej činnosti Jozefa Tisu. Nie je to, a pri dnešnom stave poznania to ani nemôže byť, vyčerpávajúca historická biografia Jozefa Tisu. Ide skôr o snahu zrekonštruovať najdôležitejšie kontúry Tisovej verejno-politickej činnosti, spoznať a pochopiť jeho kontroverzné, neraz nelogické a ťažko akceptovateľné prehlásenia, resp. činy. Práve z nich sa, podľa môjho názoru, zrodila tragédia tohto politika, kňaza a človeka, ktorého obraz však treba v prvom rade oddémonizovať a odlegendarizovať, aj keď v našich spoločenských podmienkach je to priam syzifovská práca.

Autor si dobre uvedomuje vlastné odborné limity i spoločenské úskalia tohto pokusu a rozhodne si nemyslí, že jeho interpretácie či hypotézy sú všeobecne platné, nekorigovateľné a pre každého prijateľné. Očakáva polemické odozvy, ktoré by však vždy mali mať vecný a nie – ak sa to vôbec dá – ideologický či citový náboj a mali by byť podložené historickými, podľa možnosti prístupnými a overiteľnými dokumentmi a faktami. Uznávam, že ich zhromažďovanie a verifikácia je neobyčajne náročná, lebo Tiso počas svojej verejnej činnosti vyprodukoval veľké množstvo písomného novinársko-publicistického, kňazsko-profesionálneho, oficiálno-štátnického i stranícko-politického materiálu, svojím obsahom často veľmi protirečivého. Legendy a dohady sa šíria nielen okolo jeho osoby, ale aj okolo osudu jeho údajného osobného archívu. Tento materiál, ak vôbec ešte existuje, by mal nesporne veľkú poznávaciu hodnotu. Na Slovensku ho však v súčasnosti, podľa mojich vedomostí, žiadny historik nepozná, ani nevyužíva. Jedno však možno s určitosťou povedať: Jozef Tiso a doba, v ktorej